

POLÁNYI MIHÁLY ÉS A „SZENTÍRÁS-ÉRTELMEZÉS”¹

IAIN R. TORRANCE

A Princeton Theological Seminary elnöke
64 Mercer Street
Princeton, NJ 08540, USA

ABSZTRAKT

Iain Torrance azt mutatja be, hogy Polányi Mihály az emberi készségek szerkezeti elemzése révén új utat és lehetőséget mutatott a Biblia szövegeinek értelmezése terén. Három kérdésre keresi a választ: (1) Amikor valaminek a jelentését föl akarjuk fedezni, az mennyire osztható meg másokkal? (2) Az mennyire személyes? Azaz: annyira személyes, hogy egy szöveg, mint a jelentés kifejezője, felfejthetetlenül kötődik a szerzőjéhez? (3) Mennyire hiteles? – Kulcsszavak: integráltság, lényeg, a személy kreativitása és részvétele a fölfedezésben, behelyezkedés, a szöveg autonómiája, elszakadás az alkotástól.

Kulcsszavak: Biblia-értelmezés, hallgatólagos tudás, integráció és jelentés, képességek, személyes kreativitás, behelyezkedés (indwelling).

A Szentírás értelmezése minden nemzedék számára új kihívást jelent. Az új ezredfordulón nemcsak a postmodernizmus tette kérdésessé a 19. századi kiegyensúlyozott, elfogulatlan hermeneutikát, hanem a megújult érdeklődés szerte az ábrahámhi hitekben a Szentírás közös olvasása és értelmezése iránt arra késztet bennünket, hogy számba vegyük a hívő közösségek Bibliahasználatát. Egy példa erre David Weiss Halivni: *A helyreállított Kinyilatkoztatás: az isteni Szentírás és kritikai válaszok*² című műve (Halivni 1997). Halivni nézőpontja szerint az Írás olvasásának az a célja, hogy választ adjon a jelen krízis kérdéseire. Ő szándékosan kapcsolja a munkáját a Misnában található bölcsességek hermeneutikai gyakorlatához. Ez nem volt más, mint a Tóra írott hagyományának befogadása és kijavítása a Judaizmusnak a rombolás utáni megújítása végett. Egy ilyen látásmód, amelyet néha „szentírás-értelmezésnek” hívunk, különös kihívást jelent az *akadémiai* világ számára: miként tudjuk fenntartani a kapcsolatot és dialógust a szent szöveg közérthető olvasata

¹ Az előadás Michael Polanyi and ‘Scriptural Reasoning’ címmel a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen díszdoktori székfoglaló előadásként hangzott el 2006. november 9-én, a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából.

² Halivni tanulmánya annyira alkotóan veti föl a kérdéseket, hogy két előszava is van. Az egyiket Peter Ochs írta, aki Edgar M. Bronfman professzor a Virginia Egyetemen modern judaisztika tárgyából, a másikat Stanley Hauerwas, aki Gilbert T. Rowe professzor a Duke Egyetemen teológiai etika tárgyából.

és annak tudományos szempontú, mélyebb értelme között?³ Ennek a mostani alkalomnak a tiszteletére az 1976-ban elhunyt nagy magyar kémikus és filozófus Polányi Mihály hermeneutikájáról szeretnék összefoglaló képet adni.

Polányi Mihály a készségek elemzésével kezdi hermeneutikai elméletét.⁴ Gondoljunk egy kisgyerekre, aki először próbál írni töltőtollal. Mind a súlya, mind az egyensúlyozása idegen a számára. Esetlenül és görcsösen tartja. A tollhegy úgy viselkedik, mintha önálló élete volna. A keze mindenhol feszült az erőlködéstől és az egész gyakorlat egyre rosszabb lesz, sőt egyre nehezebbnek tűnik. Polányi azt mondaná, hogy itt a gyerek elsősleges tudatossága a kezére és a toll érzésére irányul. Sőt, minél jobban koncentrálni rá, annál nehezebbé válik a dolog. Ahhoz, hogy írni tudjon, meg kell nyugodnia, és el kell felejtkeznie a kezéről, a kéz helyett a koncentrálásának el kell tolódnia egy olyan irányba, amely túl van a tollon, mégpedig annak a tartalmára kell irányulnia, amit írni akar. Polányi egy sereg példát hoz föl ennek illusztrálására: a biciklizést, a billentyűzet használatát, vagy egy üreg kitapogatását valamiféle szondával. Ezek révén azt próbálja megmutatni, hogy minden emberi készségnek „valamiről valamire” szerkezete van. Ahhoz, hogy a gyermek jól írjon, meg kell tanulnia elterelni a figyelmét a kezében lévő közvetlen érzéseiről, s inkább annak a távolabbi fókuszára kell figyelnie, hogy mit akar írni.

Minél inkább a kezére figyel, annál inkább megbénítja magát. Csak akkor képes írni, amikor a kezén keresztül figyel, és nem csak azt figyeli.

Polányi ezt tovább viszi, és a készség szerkezetét úgy mutatja be fehéren-feketén, mint minden emberi ismeret fel-nem-ismert szerkezetét. Kiindulásképpen megfogalmaz egy tény-állítást, méghozzá azt, hogy az emberi képzelet nem egyszerűen úgy működik, mint egy komputer, amely millió lehetséges alternatívát vizsgál meg. (Polányi 1975:97) Helyette, az emberi képzelet *keresztül* néz valamin, vagyis eltekint *valamitől*, mégpedig az egyedi részletek nagy tömegétől az integráció vagyis a jelentés *irányába*, amely nem tehető teljes egészében explicitté. Ha meg akarjuk valósítani az integráltságnak ezt a teljesen explicit fokát, az olyasmi, mint amikor a gyerek az ujjaira koncentrálni az írás helyett, vagy amikor a zongorista a billentyűzetre összpontosítja a játék helyett. Mindkét esetben bénultság keletkezik, az integráltság pedig, amelyet éppen keresnénk, szétesik. Eddig az érvelés tényszerű volt. Most azonban, ismeretelméleti szempontból nézve a dolgot, megkérdezhetjük: hogy miért nem tehető explicitté az integráció? Azért nem, mert az integráció, vagyis a megragadott jelentés nem deduktív folyamat eredménye. Ellenkezőleg, az mindig dinamikus, és ugyanakkor párbeszédben áll azokkal a részekkel, amelyekről eltekintettünk; állandóan finomodik a velük való kapcsolat által. Ezért a jelentés vagy az integráció sohasem mechanikus, hanem személyes, amelyben benne foglaltatik a személy kreatív integrációs és képzelő ereje. Sőt, Polányi azt is állítja, hogy „...önös

³ V.ö. Ochs 2005:115.

⁴ Polányi e témának klasszikus tárgyalását a Személyes Tudás 4. fejezetében adja (magyarul: Polányi 1994, I. 95-121).

kedvtelésnek nyoma sincs benne. A felfedezőt felelősségérzete arra készíti, hogy keresse a rejtett igazságot...” (Polányi 1997:187).

Ez fölvezet Polányi elképzelését a jelentés létrehozásáról és fölfedezéséről. Kritikai szemmel nézve, három kérdést kell feltennünk. Először: hogyan osztható meg másokkal egy ilyen jelentés? Másodsor: mennyire személyes az? Azaz: annyira személyes, hogy egy szöveg, mint a jelentés kifejezője, felfejthetetlenül kötődik a szerzőjéhez? És harmadszor, mennyire hiteles?

Annak a kérdésnek a megválaszolása végett, amely egy jelentés vagy egy fölfedezés megoszthatóságáról szól, Polányi visszamegy saját okfejtéséhez a készségek analíziséről. Egy képzett radiológus képes diagnosztizálni a rákos szövetet a röntgenlemez halovány elváltozásából. A radiológus megpróbálja ezt megosztani a hallgatóival. Kezdetben, amit mond, az érthetetlen. A hallgatói nem lesznek képesek azonosítani azt a foltot, amelyre éppen rámutat. Előbb meg kell tanulniuk nem a röntgenlemezre nézni (vagy a szövegre), hanem azon *keresztül* nézni. Ez egy olyan folyamatot jelent, amelynek során eltekintünk a röntgen lemez tényleges fizikai elszíneződésétől. Polányi hangsúlyozza: „...a dolgok együttes jelentését nem ránézés, hanem behelyezkedés révén értjük meg.” (Polányi 1997:181) Sőt mi több, magában foglalja azt is, hogy a hallgató higgye, hogy a tanára lát ott valamit, s szenvedéllyel

és képzelőerővel akarjon belépni egy új, különös világba. Amit a hallgató keres, az nem az, hogy egy az egyben részese legyen a tanára vizuális nyomravezető jelekből alkotott aktuális integrációjának, hanem az, hogy eltalálva egy hasonló fajta behelyezkedést, elérje a saját integrációját, amely párhuzamos vele vagy ugyanabban a folyamban van, mint a tanáré. Az elszántsága, hogy megtegye, annak a része, hogy elfogadja a gyakorlatvezetője tekintélyét, ami olyasmi, amihez még vissza fogunk térni. Egy másik dolog, ami kezd itt fölbukkanni, a szöveg áttetsző (transzparens) voltának szerepe Polányi episztemológiájában. A modell itt az, hogy inkább *keresztül* nézünk valamin, mint *ránézünk* valamire.

Másodsor. Mennyire személyes az integráció? Vajon annyira személyes, hogy egy szöveg mint a jelentés kifejezése elszakíthatatlan a szerzőjétől? Polányi ezt tagadná. Ez a kérdés a megoszthatóság problémájához kapcsolódik. A jelentés létrehozása egy heurisztikus aktus, de valahányszor egy integráció létrejött, az útjelző táblaként működik, mutatva az utat mások számára. Egy tudományos fölfedezés a képzelőerő hatalmas teljesítménye lehet a felfedezője számára, mégis, gyorsan rutinszerűvé válik. A művészetben egy kissé más a helyzet.

A művésznek vagy írónak műve létrehozását nem lehet rutinszerűvé tenni, az megköveteli a képzelőerőtől áthatott „újra-teremtést” és mások részvételét is. Nem mindenki képes erre. Valóban, Polányi kényszeredetten megjegyzi: „Egy művészi alkotás mások általi használata... nem olyan, mint amikor egy telefont használunk.” (Polányi 1975:85)⁵ Mindazonáltal, amikor belépünk egy művész vagy író által

⁵ Ford.: G. B.

teremtett integrált egészbe, nem tapasztalhatjuk meg teljesen a művész szigorú értelemben vett személyes érzéseit. Az integráció úgy jön létre, hogy a figyelmünket magunkról elirányítjuk. Ez az áthelyezés, érvel Polányi, a felfedezést vagy a művészi alkotást „egy fajta valósággal ruházza fel, önálló életet ad neki, hogy így, elszakadva az alkotójának személyiségtől való állandó függéstől képessé váljon arra, hogy mások is megértsék.” (Polányi 1975:85)⁶ De igazából ezt még tovább viszi:

„...egy költeménynek a formai szerkezete... egy olyan akadályozó tényezőt eredményez, amely elszigeteli a költeményt... a költőtől mint magán személytől. Amikor magával ragad bennünket egy költemény... a szó szoros értelmében a költemény beszél hozzánk, nem pedig a költő.” (Polányi 1975:86)⁷

Itt kezdjük érteni Polányi gondolkodásának a szerkezetét a szöveg autonómiájáról. A szöveg azért autonóm, mert le lett zárva, de itt ez a lezártág a szerző részéről jön, és így mások is szabadon beléphetnek a művész által létrehozott integrációba. Mielőtt még általánosabban gondolkodnánk erről, szeretném, ha figyelembe vennék minden egyedi integrációs- vagy kreatív-aktus hitelességét.

A hiteles magyarázatot tekintve, mi számít Polányi terminusaiban „klasszikus”-

nak, mit jelentsen ez? Mind a tudomány, mind pedig a művészetek létrehoznak integrációkat és felfedezéseket, hogy megválaszolják a maguk saját, különböző felvetéseit és problémáit. Amint Polányi megjegyzi, és amint mi is láttuk, ha a természettudományban már létrejött egyfajta integráció, annak egzakt perspektívája és következményei majd mindenki számára használhatóak lesznek. Mindnyájan használunk elektromos fényt. A művészetben azonban „csak egy hamisító próbálkozik új Renoir vagy Cézanne képeket festeni.” (Polányi 1975:102)⁸ Mit akar ezzel Polányi mondani? Egyszer már azt mondta, hogy a szöveg autonóm: a művész eltávolítja azt magától. Vajon megkísérli ezt az állítását visszavonni? Nem. Polányi ezt írja:

„Amikor a művész megalkotja művét, akkor egyúttal el is szakítja azt az ő személyes életétől, de éppen eme aktus által belefoglalja az ő saját egyedi művészi problémáját és az arra adott megoldását abba a keretbe, amely kijelöli azt a territóriumot, amelyet ő a nyilvánosság számára szán. Valójában az egyedi alkotásban való testet-öltésének az elismert értéke miatt van az, hogy egy műalkotás hamisítványai megkísérelhetnek erre az értékre szert tenni.” (Polányi 1975:102)⁹

Amit itt láthatunk, az az, hogy az ő interdiszciplináris tanulmányain keresztül Polányi sikerrel oldott meg egy problémát. Adott ugyanis egy kielégítő leírást a

⁶ Ford.: G. B.

⁷ Ford.: G. B.

⁸ Ford.: G. B.

⁹ Ford.: G. B.

szerező szerepének a művében tovább ható fontosságáról, miközben egyúttal teret adott a mű, illetve a szöveg autonómiájának olymértékben, hogy azt talán alkotó módon föl használhatják az istentiszteleti közösségek is. Ily módon Polányi komolyan hozzájárult számos huszonegyedik századi téma megoldásához.

Fordította: Dr. Gaál Botond, egyetemi tanár.

IRODALOM

Halivni, David Weiss. 1997. *A helyreállított kijelentés: az isteni Szentírás és kritikai válaszok*. Boulder, Colorado: Westview Press.

Ochs, Peter. 2005. „Scripture” In: David Ford, Ben Quash and Janet Martin Soskice (szerk.) *Fields of Faith: Theology and Religious Studies for the Twenty-First Century*. (104-18) Cambridge: Cambridge University Press.

Polányi Mihály és Harry Prosch. 1975. *Meaning*. Chicago and London: University of Chicago Press.

Polányi Mihály. 1994. *Személyes tudás I.-II.* Budapest: Atlantisz Könyvkiadó.

Polányi Mihály. 1997. A hallgatóságos dimenzió. In: Polányi Mihály: *Tudomány és ember* 163–236. Budapest: Argumentum Kiadó – Polányi Mihály Szabadelvű Filozófiai Társaság